
ZAKOPAVANJE PREDMETOV

Magična dejanja v ruralnem okolju vzhodne Slovenije

Mirjam Mencej

411

IZVLEČEK

Članek opisuje magična dejanja zakopavanja raznih predmetov na zemljišče ali v objekte sovaščana z namenom, da bi škodili njemu ali njegovemu pridelku, živini itd., zabeležena v ruralnem okolju vzhodne Slovenije v letih 2000–2002.

Ključne besede: magija, čarovništvo, medsosedska zavist

ABSTRACT

The article describes magic acts of burying various objects on the land or in the buildings of neighbours in order to harm them, their crops, livestock, etc., registered in the rural environment of Eastern Slovenia in 2000–2002.

Key words: magic, witchcraft, envy of neighbours

Ko je Alan Macfarlane leta 1970 izdal svojo knjigo *Witchcraft in Tudor and Stuart England, A Regional and Comparative Study*, v kateri je na mikronivoju¹ raziskoval socialne vzorce obtožb – karakteristike tistih, ki so bili obtoženi čarovništva, in njihove odnose z domnevnimi žrtvami –, je knjiga, v kateri je združil zgodovinski pristop z antropološkim oz. sociološkim pristopom, glede na dotedanje raziskave pomenila revolucionarno novost v raziskovanju čarovništva. S svojo metodo je na podlagi zgodovinskih virov uspel pronikniti v socialne odnose med vpletenimi: pokazal je, da sta bili obtoženka² in njena žrtev vedno sosedi, nadalje, da je bilo za “čarovnico” tipično njeno socialno obnašanje: beračenje, združeno s prekletstvom ali pritoževanjem, kadar njena želja ni bila uslišana. Ugotovil je tudi, da je bil tožnik njen sosed, navadno malce bogatejši, ki ji je pomoč (dar, posojilo) zavrnil in se zato počutil krivega. Posledica tega je bila, da je zavrnjena soseda – ki je te občutke povzročila – postala predmet njegovega sovraštva. V bodoče je vse nesreče, ki so se pripetile njemu, njegovi družini ali lastnini, pripisal njenemu čarovništvu.

¹ Za svojo raziskavo je izbral tri vasi v Essexu in raziskoval sojenja čarovnicam iz teh vasi v obdobju od 1560 do 1650.

² Ker so obtoženci čarovništva na splošno najpogosteje ženske, sem se v članku odločila za uporabo ženskega spola, čeprav je obtoženec lahko tudi oseba moškega spola.

Macfarlene je, skratka, prvi pokazal, da so bile predvsem napetosti med sosedi tiste, ki so vodile v obtožbe čarovništva (Macfarlane 1970)³.

412 Napetosti med sosedi so se izkazale za bistvene v obtožbah čarovništva tudi v etnoloških raziskavah evropskega čarovništva v 20. stoletju. S fascinantno raziskavo čarovništva v francoski pokrajini Bocage v zahodni Franciji konec šestdesetih let je francoska etnologinja Jeanne Favret-Saada brez dvoma najgloblje prodrla v sam sistem funkcioniranja čarovniškega diskurza: proces, ki se odvija med žrtvijo maleficiuma, domnevno čarovnico in nasprotnikom čarovnice (1980). A medtem ko je konflikt v Bocage ostajal med dvema osebama oziroma družinama in se ni nikoli razrasel v obtožbo na nivoju celotne vaške skupnosti, od drugod prihajajo tudi drugačna poročila: pretepi, uboji, požigi hiš domnevnih čarovnic, v katerih neredko sodeluje celotna vas, niso tako redka stvar, celo konec 19. in 20. stoletja ne (prim. Schiffmann 1987: 152, 157–9; Kruse 1951: 69–98; Henningsen 1982: 132; Schöck 1978: na več mestih; Tokarev 1957: 30 idr.).

Na območju vzhodne Slovenije⁴, kjer smo s študentkami in študenti Oddelka za etnologijo in antropologijo v Ljubljani v letih od 2000–2002 na terenu zapisovali pripovedi o čarovnicah⁵, je verovanjski sistem čarovništva izjemno vitalen. Poleg plasti čarovništva na tem območju, ki zadeva nočna srečanja z nekakšnimi mitičnimi čarovnicami in ki bi ga lažje povezali z verovanji v bajna bitja kot pa s čarovnicami kot socialnimi bitji (kljub temu da med obema plastema občasno prihaja do prepleta)⁶, ima čarovništvo na tem območju tudi svoj socialni aspekt. V tem pogledu bi lahko to plast čarovništva, ki je vpeta v medsebojne odnose, napetosti med sosedi in obtožbe, definirali kot »nesrečo, katere vzrok je pripisan drugemu«; na vsakodnevem nivoju je razumljeno kot zločin, deviacija od socialnih norm znotraj skupnosti« (de Blécourt 1999: 151). Med tistimi dejanji, ki jih lahko uvrščamo v kontekst čarovništva, so nekatera, ki jih skoraj praviloma pripisujejo sosedu oziroma “sosedski čarovnici”⁷, če jo lahko tako imenujem: s tem mislim na žensko (ali

³ Macfarlane nadalje razlaga te napetosti s specifičnimi zgodovinskimi spremembami v tem času: z razkolom med starim idealom dobrodelnosti in novim restriktivnejšim odnosom do dajanja darov – premikom iz skupnostnega v individualistični etos; za kritiko glej Lerner 1984: 50–2.

⁴ Ker gre za delikatno temo, ki bi lahko vodila v posmeh ali zgražanje javnosti, sem se odločila zavarovati informatorje tako, da so šifrirani s številkami (podatke o sogovornikih pod šiframi hrani arhiv Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani), lokacijo raziskovanja pa podatki zgolj okvirno. Območje, na katerem smo opravljali terensko raziskavo, je gospodarsko zaostalo, brez industrije, z veliko stopnjo brezposelnosti in ostarelih prebivalcev.

⁵ V raziskavi so pod mojim mentorstvom sodelovali študentke in študenti Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani, ki so v letih 2000/2001 in 2001/2002 obiskovali Vaje iz folkloristike, in pa udeleženci poletnih delavnic julija leta 2000 in 2001. Transkripcije, na katerih temelji raziskava, so v celoti delo študentov. Posnet material (kasete in fotografije) hrani arhiv Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani.

⁶ Več o tem glej v: Mencej, Raziskovanje čarovništva na terenu, Čarovništvo kot večplasten sistem, Studia mythologica Slavica 6, 2003, (v tisku).

⁷ Izrazi, ki jih tu uporabljam za poimenovanje kategorij čarovnic, sicer deloma ustrezajo tistim, ki jih je v svoji klasifikaciji čarovnic uporabila Éva Pócs (1999: 10–1), vendar pa se klasifikacija, ki sem jo naredila na podlagi gradiva o čarovništvu na obravnavanem območju, deloma razlikuje od njene klasifikacije čarovnic.

redkeje tudi moškega), ki je bolj ali manj neposredna soseda žrtve in je obtožena, da je storila dejanje, katerega namen je bil škodovati njeni žrtvi. V primerjavi z drugim tipom čarovnice, ki ga najdemo na tem območju na nivoju socialnih odnosov, tj. z nekakšno "vaško čarovnico", žensko, ki ima v skupnosti reputacijo čarovnice, navadno ni indicev, da bi imel tako sosedo v vasi še kdo drug, razen žrtve, za coprnico ali bi jo obtoževal škodovanja. Obtoženka ni javno ali vsaj ne splošno tretirana za čarovnico, pač pa gre prvenstveno za konflikt med vpletenima osebama ali družinama.

Seveda je prvo vprašanje, katere obtožbe sosedov sploh lahko razumemo kot obtožbe čarovništva. (Domnevno) škodovanje drugim s pomočjo izvajanja čarovniških oziroma magijskih dejanj ali pa prek notranje moči etnološke raziskave v ruralnih območjih Evrope na podlagi verovanj domačinov v Evropi navadno uvrščajo v kontekst čarovništva. Na območju, ki smo ga s študentkami in študenti Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani raziskovali v letih 2000–2002, najpogosteje velja za škodljivo dejanje, ki naj bi bilo storjeno z namenom, da bi škodili sosedom, zakopavanje raznih predmetov na območje, ki pripada žrtvi. Drugi omenjeni načini škodovanja so še zli pogled in zli govor (predvsem hvaljenje, redkeje grožnja), le izjemoma sta omenjena tudi zli dotik in zli dar⁸. Poleg tega so tipične obtožbe na tem območju tudi kraja mleka s pomočjo pošiljanja krastače (ali spreminjanja vanjo) ali po vrvi, verigi, sekiri ipd., nadnaravna zaustavitev živine, kraja pridelka ali mleka s pomočjo vlačnja rjuhe po njivi in razna druga, ki jih praviloma najdemo tudi drugod v Evropi. Vendar se ta dejanja (razen spreminjanja v krastačo) na našem območju praviloma navezujejo na žensko, ki ima v vsej skupnosti reputacijo čarovnice, torej na nekakšno vaško čarovnico, in le izjemoma na anonimne zavistne sosedo.

Nastavljanje predmetov

V tem članku bom podrobneje predstavila samo najpogostejše magijsko dejanje na tem območju, ki je praviloma vedno pripisano sosedski čarovnici, in sicer *nastavljanje oziroma zakopavanje raznih predmetov* na njivo, v vinograd, na prag hleva, v hlev, redkeje v prag ali celo pod tramove hiše z namenom, da bi škodili človeku, na zemljišču ali v objektu katerega je predmet nastavljen. Tipični komentar naših sogovornikov, ki so o najdbi takega predmeta poročali: "*To je napravleno*", "*To je naréto*", jasno kaže, da so ljudje sami predmet pripisovali namernemu poskusu škodovanja nekoga od sovaščanov.

⁸ Prim. še Alver Bente: "Moč, da se dela zlo, se lahko manifestira v različnih delih telesa, zato poznamo termine evil eye, evil hand, spiteful tongue, evil foot, kar odseva verovanje, da je bilo zlo (evil) ali zla misel (evil thought) prenašana prek oči, roke, jezika ali stopala (1989: 118); Pina-Cabral navaja, da lahko zavist deluje skozi zahrbtno akcije, opravljanje, sorcery (prakticirana dejanja), prekletstvo, zli pogled (1986: 178–186); Favret-Saadova, da čarovnik deluje prek govorjenja, pogleda in dotika (1980: 111–7); Schöckova piše, da so v jugozahodni Nemčiji najpogostejši načini začaranja zli pogled, posojen predmet, čarovničin dar, zarotitev (besede občudovanja, hvale), božanje ali dotikanje (1978: 107–9).

414 Vsekakor so pripovedi o zakopanih predmetih na tem območju ene najpogostejših pripovedi o izkušnjah s čarovništvom. Z nastavljenimi predmeti so imeli izkušnje skorajda vsi naši sogovorniki. Gre brez dvoma tudi za tiste pripovedi, ki so (poleg pripovedi o nočnih doživetjih čarovnic) najpogosteje pripovedovane v prvi osebi, kot lastna izkušnja. V nasprotju z molkom vaščanov, na katerega je naletela J. Faavret-Saada v Franciji (1980), ko je spraševala ljudi o čarovništvu, smo mi naleteli na povsem drugačno situacijo. Po naših izkušnjah se je vprašanje o zakopavanju jajc izkazalo za eno najbolj primernih vprašanj za prehod z vprašanj o "nevtralnih" etioloških povedkah, s katerimi smo navadno začeli naš pogovor, na delikatno temo čarovništva. Ljudje so brez zavor in povsem sproščeno pripovedovali o tovrstnih doživetjih. Morda je bil razlog za sproščenost med pripovedovanjem o nastavljenih predmetih ta, da tega dejanja niso vedno in povsod razumeli kot dejanje, ki spada v kontekst čarovništva. Govoriti o lastnih izkušnjah in verovanju v coprnice se zdi ljudem morda lahko delikatno iz strahu, da jih ne bi obtožili vraževerja in zaostalosti, zakopanih predmetov pa mnogi niso povezovali s čarovnicami. Za krivce so eksplicitno obdolžili sosede ali tudi, bolj abstraktno, njihove negativne karakterne lastnosti, kot so nevoščljivost, zavist, hudobija ...

I⁹: Ja, ja. O jajcih sem tudi slišala. To sem pa jaz že tudi, ko sem kopala na njivi, pa sem skopala jajce ven. Pa pravijo, da to ni dobro, da je dobro zapoditi. Da nič prijemati pa nič. Da to je podtaknjeno, tako da se ti kaj zgodi.

S: Kdo pa je to podtaknil?

I: Ja, ko se ne ve. To je že kakšen tak, ki je hinavec, ne.

(I 65; posnele Marija Jemec, Ksenija Batič, Petra Misja, oktober 2000)

S: Kaj pa o kakšnih jajcih, ki bi jih zakopavali, ste slišali? Ali pa o kosteh?

I: Ja, to so pa delali. Pa to niso bile coprnice. To so bili hudobni ljudje. To so pa delali.

S: Kaj so delali?

I: Ja, jajca so zakopavali, doma so jih vzeli, pa so delali takšne čarovnije, pa po njivah zakopavali.

S: Zakaj pa?

I: Zato, da ne bi rodilo pri tistih Slovencih. Da ne bi rodilo. To so bili hudobni ljudje. To smo že pri nas večkrat, ko smo našli ... smo šli koruzo okopavat, krompir okopavat, pa smo jajca ven skopali. Pa sigurno ga ni kura znesla noter med ... pa zakopala noter v njivah. To ni ... Pa smo našli v gorci, vinogradu, terasi, vsepovsod ... pa smo kopali, pa smo jajca ven skopali. Pa tam ni kura nesla. Ni!

S: Pa so bila to cela jajca?

I: Cela. Ja, samo smo včasih katero presekali. So rekli, da če katero presekaš, ali pa če ga ven izkoplješ, da moraš nekam ven s tistim /nerazumljivo/.

⁹ Črka S tu in v nadaljevanju je oznaka za spraševalca – etnologa, I pa za informatorja.

To pa jaz verjamem, da ti škodijo, če ti naredi tak hudič, po rodu človek, če ti kakšno čarovnijo nastavi. To smo mi že v štali našli, vsepovsod.

I: Samo tudi druge stvari nastavljajo noter. Pred vrati, kake križe delajo. Nastavljajo take stvari. Kakšne škodljive, da živina ne rata.

S: Kaj nastavljajo?

I: Nastavljajo ... vile ... en križ tja naredi, en križ tam, pol pa vile, tiste štalske, po vseh štalah, tam jih naštima ... po tri križe naredi. To smo jih mi že našli. Pa mačke barvajo. Če je bela mačka, pa jo bojo pobarvali, pa bo siva, rjava, črna ... to so vse delali pri nas. Samo to delajo taki hudobni ljudje.

S: Zakaj pa to delajo?

I: Zato, ker so hudobni ljudje. Faušni. Ko to delajo, na tem področju, da bi samo oni imeli, drugim pa škoduje. Drugim pa da škoduje. To delajo na tem področju. To jih je pa dosti takih stricev bilo.

415

(I 56; posneli Benjamin Bezek, Iza Verdel, Ana Frlič, oktober 2000)

I: Ja, za kosti so pa govorili, ja, da če je sosed soseda grozno sovražil, ne.

S: Mhm.

I: Da mu je ... No to, to bi pa rekla, da bi bilo zelo res, to je pa hudobija. Da če je nekje, nekje zbolelo živinče, ne, ali pa sploh prašiči, da so zboleli nekje včasih, da so potem ga pokopali, pa del od tega drugim nastavili, ne, in tako se pa prenaša boleznii potem, ne. To je pa, tu je bila prav direktna hudobija ...

S: A naj ne bi bilo nič coprnije zraven?

I: Ne, mislim, da ne, mislim, da ne.

(I 81; posneli Bajec Urška, Papić Jasmina, oktober 2000)

I: Joj, to pa ... joj, to pa ... moja mama pa ati sta orala, pa sta pod brazdo jajce našla, notri globoko sta čisto zdravo jajce našla. /roke malce privzdigne in jih oblikuje tako, kot bi imela jajce v njih/ Pa sem rekla, mogoče pa ga je kokoš znesla tam. To so pa rekli, da so jajce zakopavali tudi.

S: Kdo pa naj bi to delal?

I: Ja, tista ... mislim, tiste ženske, ki so nevoščljive ali kaj, da se ne bi valile jajčka, piščančki ali kaj takega.

(I 84, posnele Tanja Bizjan, Mirjam Mencej, Tina Volarič, marec 2001)

Jeanne Favret-Saada sicer v svoji raziskavi ugotavlja, da soseda, ki so ga ljudje identificirali kot čarovnika, nikoli niso tako tudi imenovali: vsaj ne javno in ne na glas. Namesto tega so uporabljali posebno izrazoslovje: govorili so npr. o hudobnem sosedu, barabi, slabih sosedih itd. (Favret-Saada 1980: 166). Kljub temu pa so njeni informatorji vsaj v okviru svoje družine in v pogovorih z nasprotnikom čarovnic tega jasno prepoznavali kot čarovnika. Lahko sicer dopuščamo možnost, da so tudi naši sogovorniki v pogovoru z nami previdno izbrali tako izrazoslovje. A pogosto so zvezo med nastavljanjem raznih predmetov in čarovništvom zelo jasno in

eksplicitno zanikali, zato menim, da na tem območju v resnici to vrsto dejanj najpogosteje izvemajo iz konteksta čarovništva. Tako so izjavljali tudi tisti informatorji, ki niso imeli neposrednih izkušenj ali pa so govorili o tem zelo splošno, kot o mnenju drugih, in jih torej strah pred morebitnim maščevanjem sosed – čarovnic ne bi oviral, da ne bi govorili iskreno.

A nekateri domačini vendarle tudi ta dejanja pripisujejo čarovnicam:

I: Ja, vse sorte so nastavljale. Če si to prehodil, pa si bil nesrečen potlej. V štali so kakšne kosti nastavljali ... to so nekaj svojo vero imeli. To so coprali.../da bi/ prašiči pocrkali... kaj pa jaz vem... To so rekli, da to so bile coprnice.

(I 58; posnela Iza Verdel, maj 2001).

416

Iz pripovedovanja drugih sogovornikov je včasih tudi razvidno, da se ne morejo prav dobro odločiti, ali pripisati taka dejanja coprnicam ali sovražniku, nasprotniku:

I: Po drugi svetovni vojni, ko smo prišli domov, ko smo orali... Ja, prmejduš, na vsaki njivi je bilo jajce. Pa to je pa živa resnica. To ste pa prav povedali. Pa neverjetno, pa je bila takšna kriza za jajca, ne. /nerazumljivo/.

S: So bila to kurja, puranja jajca?

I: Kurja jajca.

S: Kurja jajca.

I: Večinoma kurja, ne.

S: Zakaj so pa to delali?

I: Pa kdo to hudič ve. To je že neka, kakor neka coprnija mogoče, ni? Jaz ne vem. /smeh/.

S: So kaj rekli, kaj naj bi to pomenilo? Ta zakopana jajca?

I: Ja, da nekaj pomeni. So rekli, da kogà pa hudič ne zakoplje. Nič pa niso vedeli, /nerazumljivo/ kaj, kako pa kaj to pomeni, ne.

I2: Zdaj pa ni nobenega nikjer.

I: /nerazumljivo/. Ja, to je pa živa resnica.

S: Ste imeli kaj škode zaradi teh jajc? Se je videlo, da je prišlo do škode?

I: Škode?

S: So ljudje kaj rekli, da to škodo prinaša? Zakaj bi sploh bila ta jajca?

I: Da to neka cuprnca dela, ne, so rekli. To so rekli.

S: Da coprnica dela.

I: Tako. Ja. /smeh/. Da je to od hudiča, ne, neki so, neki nasprotniki, ne.(...)

(I 28; posnele Mirjam Mencej, Alenka Bartulović, Tina Volarič, junij 2000)

Nastavljeni predmeti so torej očitno razumljeni kot namerno škodovanje človeka, ki je predmet nastavljen, drugemu. A očitno obstajajo v označevanju teh ljudi konceptualne razlike: so to le zavistni sosedi ali so zavistni sosedi že coprniki? Vprašanje je, kaj je razlog za to, da nekateri pripovedovalci nastavljanje predmetov

z namenom škodenja pridelku ali živini pripisujejo sosedu, ki ga nimajo za čarovnika, drugi pa o tem govorijo v kontekstu čarovništva in soseda v takem primeru označijo za coprnika. Lahko se vprašamo, ali ne gre v takem primeru morda le za negativno oznako, nekakšno zmerljivko za soseda, ki velja za hudobnega, zavistnega, nevoščljivega. Po drugi strani lahko to razumemo tudi na drug način, namreč da gre pri teh medsosedskih "nagajanjih" za plast čarovniškega diskurza, ki postopoma izginja iz koncepta tega, kar tu pojmujejo kot čarovništvo. Tega ljudje intenzivneje povezujejo z bolj ali manj nadnaravnimi dogodki in pojavi, o čemer kroži ogromno prvo- in tretjeosebni pripovedi. Lahko bi kazalo tudi na postopno hiranja vitalne sile koncepta sosedskega čarovništva v vsakodnevnem življenju ljudi oziroma reduciranja čarovništva kot "aktivnega izmenjavanja vitalne sile" (če se prosto izrazim po J. Favret-Saada – prim. Favret-Saada 1980: 70) na zgolj eksotična, nadnaravna nočna doživetja in bitja. Možna je še druga razlaga, ki zadeva temeljno antropološko delitev na "witchcraft" in "sorcery"¹⁰: razliko med inherentno, notranjo nadnaravno močjo človeka, ki velja za čarovnika, in zunanjo, aktivno magično ritualno dejavnostjo s pomočjo predmetov. Čeprav nekateri avtorji tudi v kontekstu evropskega čarovništva "sorcery" ločujejo od "witchcraft" (npr. Henningsen 1982: 133), se večina raziskovalcev čarovništva v Evropi tej distinkciji odreka, oziroma poudarja, da ljudje sami med obema kategorijama niso ločevali (Schiffmann 1986: 157; Simpson 1996: 5; Jenkins 1991: 307). Tudi na obravnavanem območju bi težko trdili, da obstajata "sorcery" in "witchcraft" kot ločena koncepta, saj je – če že ne iz izjav ljudi samih – vsaj iz postopka vedeževalcev jasno, da je (aktivno) dejanje zakopavanja predmeta dejanje, ki spada v kontekst čarovništva na tem območju. Njihova najbolj tipična predpostavka je namreč, da je vzrok za nesrečo pacienta predmet, ki ga je zakopala čarovnica (!) (glej v nadaljevanju). A ker je ta tehnika zakopavanja predmetov tu tako splošno znana, morda nekateri sogovorniki sosedov, ki uporabljajo magijo v zle namene, ne občutijo kot čarovnikov (razen če jih za take ne identificira vedeževalec), saj jim ne pripisujejo notranje nadnaravne moči. Seveda pa so ta dejanja drugod v Evropi, kjer jih najdemo zabeležena, vključena v kontekst čarovništva.

Dejstvo, da so vsi naši sogovorniki takoj brez težave spregovorili o osebnih izkušnjah in da so skoraj vsi vprašani že kdaj naleteli na zakopan predmet, verjetno kaže tudi na dejstvo, da občutijo pripovedovalci (v nasprotju z domačini iz Bocage v Franciji, kjer je diskurz o čarovništvu strogo zasebna zadeva, o kateri se žrtev z nikomer, razen s tistim, ki ga opozori na to, da je začaran, in z nasprotnikom čarovnic, ki mu pomaga v boju proti čarovnici, ne sme pogovarjati – gl. Favret-Saada 1980, na več mestih) očitno dovolj podpore skupnosti, da lahko o tem javno govorijo (prim. Simpson 1996: 12), ne da bi jih kdo pri tem obtožil vraževerja ipd. Kar je v tem kontekstu zares "zasebno", je ime soseda, ki je bil osumljen tega dejanja, medtem ko se sama razlaga nesreče kot posledice zlega dejanja soseda ne

¹⁰ Žal v sloveščini nimamo splošno sprejetih terminov za ta angleška termina. Na to razlikovanje je opozoril Evans-Pritchard v svoji raziskavi plemena Azande (Evans-Pritchard E.E. 1937: *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*, Oxford: Clarendon Press).

zdi sporna. Ime ali natančno oznako (npr. geografsko: kje leži hiša osumljenca ipd.) osumljenca omenjajo pripovedovalci le redko, v izjemnih primerih in neradi, in sicer najpogosteje, kadar je ta človek že pokojen. Nelagodnost naših sogovornikov je bila namreč razumljiva: upravičeno so lahko domnevali, da se bomo slej ko prej oglasili tudi pri obdolženih sosedih, kar je brez dvoma povzročilo strah, da bi njihove domneve in obtožbe prenesli dalje. Jasno je, da je bilo pripovedovanje o lastnih izkušnjah tu zaradi naše "zunanje" pozicije po eni strani olajšano, saj nismo bili vpleteni v medsebojno mrežo socialnih razmerij, po drugi strani pa otežkočeno zaradi strahu sogovornikov, da bi informacije razširili naprej.

418 Vrste zakopanih predmetov

Predmeti, ki vzbudijo sume, da so bili zakopani z zlim namenom, so najpogosteje jajca, precej pogosto tudi kosti, naleteli pa smo tudi na posamezne pripovedi o zakopanih živalskih plečih, zeliščih, kruhu, mrtvem piščancu, prevrnjenem loncu, s trakom in svinjskimi dlakami obviti palčki, nožu, svinjskih repih itd. Zdi se mogoče, da so ljudje namerno nastavljali tudi krastače, ki so jih sicer imeli za coprnce oziroma coprnčine pomočnike, a na pripoved, po kateri bi lahko sklepali na tako prakso, smo naleteli le enkrat samkrat. Taka dejanja nastavljanja predmetov, katerih namen je bil škodovati sosedu, niso izključno omejena samo na to območje: Kruse (Nemčija) omenja zakopavan kruh, ki naj bi imel škodljive posledice (1951: 15, 25), Jenkins (Irska) omenja zakopane četrtine črne krave na vseh vogalih sosedovega polja, ki naj bi uničile pridelek, ter jajca, zakopana okoli sosedovega posestva z namenom, da bi sosedu crknile krave (1991: 313), Favret-Saadova (Bocage, Francija) omenja tudi zakopavanje krastač (1980: 135).

Vrste povzročene škode

Večinoma so se naši pripovedovalci strinjali, da naj bi zakopan predmet – včasih glede na to, kje je bil zakopan, a ne vedno – povzročil škodo pri piščancih (kokoši naj bi ne nesle več), smrt in bolezen živine, redkeje tudi slabo letino v vinogradu, na njivi, spor v družini ali vasi.

I: Potem so znali tudi jajca nastavljati. Gnila jajca. Recimo, če je nekdo hišo delal, pa je nekdo gor na tramove jajca nastavil. Taka bolna, gnila jajca, ne. Ker to ne more ne kokoš nesti gor ne ptič /.../ in to je napravljeno potem tam, da bi škoda bila pri hiši. To sovražnik dela, ne. Potem tudi, recimo, sem se spomnila zdajle, če hočeš nekomu škodovati, pa ne moreš drugače, da zakoplješ gnila jajca v njegovo njivo, da ne bo potem tista njiva rodila, ne...

(I 5; spsneli Alenka Bartulović, Tina Volarič, julij 2000)

I: A, tisto so pa radi naredili. Tisto so pa kakšne coprnce. Pa so kakšno jajce ... tisto smo pa mi našli večkrat na njivi. Jajca pokopana, kurja jajca. To smo pa še zdaj našli, smo kopalili kje koruzo ali fižol, pa je jajce notri. Sem rekel, to pa ni kura znesla jajca notri. Bilo je potem eno zakopano. Potem je še pa eno, pa tisto ne bom povedal, kdo je. Smo pa imeli pure mi

včasih. Pa so pure, tiste gredo rade po travniku, kobilice nabirajo. Pa so hodile po travniku, pa je bil eden strašno jezen, je rekel: »Proklete pure samo škodo delajo.« Pa ne morem zaprte /imeti/, ker pure, živad gre ven, pa je šla. Ko nobena živad ne gre, pura gre pa rada po travniku. Pa so tam gazile; pa je tudi nekaj ušpilal. Pa se tisto je res zgodilo potem. Je nastavil purja jajca nam v zemljo noter, v krtijek. Ko je tisti čas kura valila, je pa čisto vse pocrkalo. Kura je ravno začela valiti, potem je pa pocrkalo. Tako da od takrat nismo več pur nasajali, ker ni bilo sreče. Vedel sem točno, kdo je nastavil in kje je bilo nastavljeno, in sem šel takoj za tistim gledat tja. In je bila v krtijeku luknja, pa je bilo jajce purje noter. Ven sem ga vzel, pa sem ga zagnal na tisto parcelo, ki je bila njihova /smeh/."

(I 50; posnele Katarina Župevc, Neža Mravlje, Tanja Verboten, oktober 2000)

- I: Tudi en kilometer daleč od doma, ko smo na njivi delali, smo našli zakopana jajca. (...)*
S: Pa ste imeli škodo potem?
I: Nič dobro se ni nam godilo.
S: Potem je imelo vpliv?
I: Je moralo nekaj vplivati.
S: Je bila letina slabša, ali kaj?
I: Ssss ... Tudi pri hiši ni bilo nič kaj prida.
S: Mhm.
S: Kako dolgo je to trajalo?
I: To je trajalo kakšnih ... pet let je to trajalo pri nas.
S: Od takrat, ko ste jajca našli, potem je pet let trajalo?
I: Ja, kakšnih pet let je tako trajalo, da je ... da je šlo vse narobe, ne.
S: Mhm.
I: In tista jajca smo ves čas imeli, ne. Zdaj pa ne več. Ne vem, ali pa tiste osebe ni več, ki je to nastavljala ...
 (I 118; posnele Lidija Dokuzović, Luna J. Šribar, Katja Vidovič, oktober 2001)

Ravnanje z zakopanimi predmeti

Glede navodil, kako ravnati s predmeti, ki so predvidoma nastavljene, odgovori niso enotni. Nekateri pripovedovalci trdijo, da se takega predmeta ne sme dotakniti, drugi, da ga je potrebno zakopati čim globlje v zemljo, tretji spet, da ga je potrebno odkopati, pa tudi, da ga je treba zdrobiti, razbiti, vreči na gnoj ...

- S: Kaj pa je bilo treba narediti s takim jajcem? Kaj je rekla vaša mama?*
I: Ja, češ, škodljivo je. To v glavnem, to je bil osnovni pojem. Coprnično jajce je škodljivo, ker je bilo nastavljeno verjetno z namenom, da bi nekomu, kaj vem, škodovalo.
S: Pa bi ga ona preč vrgla? Najbrž ga ne bi pojedla?
I: Ne.

S: *Kaj bi naredila?*

I: *Vrgla bi ga.*

S: *Kam pa?*

I: *Na gnoj.*

S: *Na gnoj? Vaš lasten gnoj?*

I: *Verjetno na gnoj.*

S: *Vaš lasten gnoj ali sosedov?*

I: *Aa /odkima/, ne bi ga vrgla na sosedov.*

(I 108; posnele Tanja Bizjan, Mirjam Mencej, Tjaša Pavšič, Tina Volarič, marec 2001)

420

S: *In kaj se pa potem naredi s temi jajci, če jih kdo najde?*

I: *Ne vem ... ja ... ubili so jih, nič drugega. Zdrobili na tistem mestu ...*

(I 117; posnele Mirjam Mencej, Špela Naglič, Ana Novak, Tina Rehar, oktober 2001)

S: *In kaj ste naredili s temi jajci?*

I: *Ja nič. Zmetali smo jih stran.*

(I 118; posnele Lidija Dokuzović, Luna J. Šribar, Katja Vidovič, oktober 2001)

S: *In kaj ste potem s tem jajcem naredili?*

I: *Razbili. /smeh/*

(I 104; posnele Matena Bassin, Ana Frlič, Anja Kušar, marec 2001)

S: *In kako si se moral ravnati z jajcem, če si ga našel?*

I: *Ja, nič. Pokopal si ga v zemljo globožje (globlje), ne. Da ne bo na površju, ne. Če je bil bolj na plitko dan.*

(I 111; posneli Marija Jemec, Ksenija Batič, Matic Bukovac, marec 2001)

S: *In kaj moraš potem narediti, da ti jajce ne škoduje?*

I: *Uničiti.*

S: *Uničiti ga.*

I: *Ja.*

S: *In kako? Je kakšen poseben način? Kako ga uničiti?*

I: *Z motiko ga zapoditi kam daleč, da se razbije. Nič z rokami prijemati. Na motiko, pa zapoditi daleč, kot se da, da se stre, da se uniči.*

(I 156; posneli Iza Verdell, Ana Frlič, Benjamin Bezek, oktober 2000)

Pogosto sogovorniki omenjajo tudi, da je treba predmet vrniti osumljenemu sosedu:

I: *Ko sem nekega večera, mož se je tu umival, jaz sem pa zvečer takšen cajt ... je bilo vroče, sem pa kisló mleko si vzela, pa šla ven jest. Pa gresta dva mimo, oče pa hčerka. Mož pa pravi (glijh sta šla tod mimo, te pa sem tam zadaj sedela): „Hitro pojdi notri, boš me malo po hrbtu umila!“ Jaz sem pa bila tiho, čakala sem, potem pridem notri, sem rekla: „Nekam sta šla, pa sta se odmah vrnila nazaj.“ Drugi večer sem pa čula, sem rekla, bom*

čakala, če bosta šla. Je pa hčerka sama šla. Dokler je ona šla mimo, pes se je bal ... Že je bila nazaj ... pride en motor mimo. Da bi se ne srečala z motorjem, ona je skočila v grmovje, da je ni motor osvetlil. In tisto sem jaz posumila. In dobre smo si strašno.

S: Dobre ste si?

I: Smo.

S: Pa vseeno mislite ...

I: Ja. In jaz sem šla potem drugi dan gor na breg, kjer smo krompir ogrebali. Frišno smo ogrebali in na friško je bilo skopano in je bilo jajce notri.

S: Pa se je kaj zgodilo potem?

I: Ja, pri živadi se začne nesreča, ne ...

S: Je potem kmalu umrla?

I: Ja, tisto jajce sem jaz pa sem ga v tisto smer zapodila. /smeh/

S: Pa se je njim kaj zgodilo?

I: Ja, potem se je glih tako, ne.

S: Jim je crknilo takrat kaj?

I: Seveda pogine ali kaj je, nekaj je, ne.

(I 9; poslele Tanja Bizjan, Mirjam Mencej in Lidija Sova, julij 2000)

Vsi ti postopki se nanašajo le na izničenje škodljivih učinkov zakopanega predmeta. Poseben postopek ravnanja z najdenim predmetom (v primeru zakopanega jajca), in sicer sežig, ki je bil na tem območju zelo znan, pa lahko vodi ne le v izničenje predmeta, ampak tudi prisili človeka, ki je jajce nastavil, da razkrije svojo identiteto. Gre skratka obenem za postopek identifikacije krivca. Natančen postopek sam se v detajlih od pripovedovalca do pripovedovalca deloma razlikuje: nekateri trdijo, da je treba jajce sežgati na mestu, kjer so ga našli; drugi ga sežgejo na križpotju, včasih križpotju treh poti; nekateri omenjajo, da je jajce potrebno sežgati na dračju, prinesenem iz treh (ali sedmih) potokov¹¹. Vendar pa je vsem različnim opisom tega postopka skupen cilj postopka: identifikacija krivca in obenem s tem uničenje uroka ter kazen za krivca. Postopek identifikacije je potekal na temelju prepričanja, da storilca medtem, ko žgejo jajce, ki ga je ta nastavil, peče, zato prihiti, da bi se odrešil bolečin. Ta predstava temelji na imitativni (če žgeš jajce, žgeš v resnici človeka, ki je jajce z zlim namenom namerno zakopal) in kontagiozni magiji (jajce, ki ga je nekdo zakopal, je z njim še vedno v stiku), v ozadju katerih leži temeljna ideja magije, da so v kozmosu vse stvari povezane, sorodne. Če je predmet nekoč pripadal storilcu, potem je ta z njim, čeprav fizično ne več v stiku, vendarle še vedno povezan, zato je prek njega mogoče vplivati na voljo storilca. Ta bo v bolečinah prihitel na kraj sežiga, da bi se odrešil in tako razkril svojo identiteto.

¹¹ Namen tega je verjetno razbitje uroka na različne smeri in ga tako narediti manj učinkovitega – podobno kot npr. utopljenca (nečistega mrtveca glede na koncept čiste – nečiste smrti pri Slovanih), ki ga naplavi voda, na Slovaškem zakopljejo na mejo dveh, treh vasi, katastrof ipd., da se tako škodljivi učinek porazdeli in s tem zmanjša (Bednarik 1969: 76).

I: *No, saj so glih za tista jajca pravili, da rečejo, da če najdeš jajce notri, v zemlji zakopano, ga vzemi ven, potem ga pa tako na tako pot, na križišče ... Pa je rekla ta moja švogarna (svakinja), je rekla: Zdaj pa nič drugega, ne, je rekla, ta jajca pa je treba tam na križišče zanesti, potem pa en kup takega, kako bi rekla, takega dračja /nerazumljivo besedilo/ ... tistega pa vžgati, da potem se pa ve, kdo je to nastavlil, da bo tisti mimo prišel. Nimam pojma, če je kdaj tisto ona naredila, to pa ne vem, če je.*

(I 15; posneli Alenka Bartulović, Tina Volarič, Mirjam Mencej in Ljupčo Risteski, julija 2000).

I: *Vsejali smo kuruzo, potem pa naša je bila čisto rdeča, čisto je bila rdečkasta, ne, pa ni bilo dobro. Potem smo pa našli jajca, pa smo – nas je bilo več težakov tam, ne – pa so oni rekli: Zdaj pa nobeden /ne sme/ nič govoriti, ne ... Je ona našla jajce. Žekija, ne. Potem je šla, pa je nabrala to, kar je tu voda prinesla, pa je dala na tista jajca, pa kurla. Je rekla: „Zdaj pa, če katera pride ..., nobena se ne sme oglasiti ...“ „Pa kaj pa bo poklej (potem)?“ so rekli. „Boste videli. Čisto tiho, ko vam bo najbolj ponujala besedo, vi bodite tiho. Bomo videli, katera to dela.“ In res je bilo. Pride...: „Ja kaj pa to, kaj pa to, kaj pa to delate, kaj pa to delate /jo oponaša/?“ ... Zdaj pa ena ... pa saj je bila že udova ... pa je spregovorila ... pa jo je rešila. Ji je rekla: „Da je nisi ti rešila, ona bi se cvrla, kakor se ta jajca cvrejo.“*

(I 16; posneli Alenka Bartulović, Tina Volarič, Mirjam Mencej in Ljupčo Risteski, julij 2000)

I: *Pa tudi kos špeha je kdo na njivi našel zakopan, ne.*

S: *Kaj pa je to pomenilo?*

I: *Ja, dokler so ti ljudje verovali v coprnce, da je nekdo hotel zacoprati njivo, da ne bo rodila, ne. Potem so pa govorili, da se mora to zakuriti, da bo zgorelo ... potem pa, da je tisti, ki bo prvi šel mimo, da tisti je /kriv/ ... Zdaj pa, če je kdo šel, lahko ni bil nič kriv.*

(I 58; posneli Iza Verdel, Ana Frlič, Benjamin Bezek, oktober 200)

I: *(...) smo imeli vinograd, pa smo ga okopavali, potem smo pa ven skopali recimo rog krave. Notri v rogu je bila pa še pena, maslo, vse natlačeno, pa lepo zamazano. In potem je ena stara, zdaj že pokojna, je pa prišla, smo pokazali, kaj smo našli, je rekla: „Ko bo poldne, tole zakopljite, ne zakopljite – zakurite tamle dol.“ Smo pa res zakurili. No, pa je prišla ena, recimo mimo, mi smo bili tiho, potem pa nismo vedeli, kaj je to, ne. Čez en teden pa pride ena, pravi, veš, se je matrala, so morali v bolnico potem. Potem smo si pa mislili. Ona, ki je tudi pokojna že dolgo, je pa potem rekla, da so slutili ...*

(I 120; posnele Katja Vidovič, Luna J. Šribar, Lidija Dokuzović, oktober 2001)

Identifikacija čarovnice je pogosto bistveni element postopka in ključni motiv tega dejanja. J. Favret-Saada je to potrebo po identifikaciji storilca pojasnila kot posledico

omejitve absolutne moči čarovnika, ki v Bocage poteka v teku metaforičnega kontakta med nasprotnikom čarovnic/kov (angl. unwitcher) in čarovnico/kom: *“Predvidevamo lahko, da je imenovanje čarovnice prvenstveno poskus, da se v sliko vključi nekaj, kar samo po sebi uhaja figuriranju: dokler moč, ki fatalno jemlje vitalno energijo začaranemu, ostane neimenovana, je lahko le absolutna. Šele z imenovanjem ima simbolična manipulacija situacije možnost, da deluje, saj tedaj lahko postaviš čarovnično ime proti imenu nasprotnika čarovnic in ugotoviš, ali se lahko njegova moč meri z močjo nasprotnika čarovnic.”* (Favret-Saada 1980: 74)

Podobno bi lahko razumeli tudi namen postopka identifikacije na našem območju, le da se v primeru najdenega predmeta nikoli ne obrnejo na nasprotnika čarovnic, čeprav ima nasprotnik čarovnic sicer pomembno vlogo v identifikaciji čarovnic na tem območju¹².

V trenutku, ko se krivec pokaže, je najpomembnejše, da med njim in žrtvijo ne pride do verbalne komunikacije. Na ta napotek smo na terenu neštetokrat naleteli: če je žrtev v tem odločilnem trenutku sposobna ne spregovoriti z identificirano osebo, je njena moč izničena. V nasprotnem primeru je ta “odrešena”, kot pravijo. To pa po mnenju Jeanne Favret-Saada pomeni dvoje: da kazen (bolečina) ni bila uspešna oziroma ni bila dovolj temeljita, in po drugi strani, da je storilec ohranil moč za izvajanje nadaljnjih zlih dejanj. Favret-Saadova pojasnuje ta element postopka, ki ga v Bocage, kot rečeno, vodi nasprotnik čarovnic, takole: *“Zakaj se je treba v takem trenutku izogibati kontakta s čarovnikom (ne govoriti, se ga ne dotakniti, ga ne spustiti v hišo)? Zato da bi metaforični kontakt, vzpostavljen v ritualu, imel svoj popolni učinek. Kajti vsak materialni kontakt bi pomenil komunikacijo, se pravi odprl to, kar se je metaforični kontakt trudil zapreti, zatesniti.”* (Favret-Saada 1980: 74).

Ljudje, ki so naleteli na domnevno namerno zakopane predmete, so imeli torej možnost izbire: lahko so se ukvarjali samo s predmetom, ki je bil nastavljen (na kakršenkoli način že – da so ga uničili, se ga niso dotaknili, ga vrgli na njivo domnvenemu lastniku ...), lahko pa so prek tega predmeta z določenim ritualom poskušali identificirati storilca in s tem uničiti njegovo moč oziroma zlo delovanje ter ga za dejanje kaznovati z bolečino.

Očitno je obstajala tudi tretja možnost, na katero smo naleteli le enkrat samkrat, čeprav bi bilo iz naslednje pripovedi mogoče sklepati, da je šlo za bolj običajno prakso: možnost, da se obrnejo na lokalne cerkvene avtoritete, ki so, verjetno brez vedenja višjih avtoritet, opravljale nekakšne blagoslove oziroma eksorcizme¹³:

I: Ampak to ... pri nas, ko smo svinjak ... ko smo svinje ... vsako leto so bole hale, vsako leto so bole hale. Pa so rekli: „V vaši štali je pa nekaj

¹² O tem več v enem od naslednjih člankov.

¹³ J. Favret-Saada to možnost omenja kot eno od začetnih možnosti, ki jih kmet lahko uporabi, kadar ga zadene niz nesreč. Vendar pa naj bi imeli duhovniki, ki teh nesreč pod vplivom teološke doktrine ne pripisujejo čarovnici, le omejeno moč: njihov ritual naj bi pomagal le pri manjšem uroku. Če duhovnik ni dovolj močan, se ljudje odločijo za obisk pri nasprotniku čarovnic (Favret-Saada 1980: 8). De Blécourt omenja, da vlogo nasprotnika čarovnic na katoliških območjih pogosto izvajajo duhovniki (1999: 154, 185).

- narobe. Zakaj pa v drugi štali ni?“ Je rekel: “Tu je nekaj nastavljeno, je notri, “je rekel, „to ljudje hudobni nastavljajo pred pragom, v svinjaku ...“*
- S: Kam nastavijo? Pred prag?*
- I: Pred prag, ja ... So noter zakopali ... pred prag ... zakopali.*
- S: Ste našli?*
- I: Ne, nismo našli, samo rekel je tako, ne.*
- S: Živinozdravnik vam je to rekel?*
- I: Ja, živinozdravnik je to povedal. Samo, kaj pa naj zdaj naredim? Je rekel: „Župnika pokličite, pa bo blagoslovil svinjake in tu pri štali tudi.“ Potem jaz grem... V Kozjem je bil ta gospod, ne. Potlej pa šel ponj, pa je prišel gor, pa je to blagoslovil noter... v svinjski štali, pred svinjsko štalo, vsepovsod. Sem pa rekel: „Vsako leto smo nesrečni pri svinjah. Stroški so tudi veliki.“ Je pa rekel: “Pa zakaj mi niste prej povedali, jaz bi že zdavnaj naredil.“ Pa od tistega dne, ko je prišel žegnat gor pa pred pragom, pa ni nobena svinja več zbolela ... Nobena! To je sveta resnica! Je rekel: „Pa zakaj mi niste že prej povedali?“ Sem rekel: „Ja, to mi je pa živinozdravnik povedal, da je treba vas poklicati in vi boste lahko pomagali.“*
- S: Od takrat nič več ni težav?*
- I: Ne, ne.*
- S: Kaj pa drugim sosedom tod okoli, so tudi kdaj svinje zbolele?*
- I: Tisto so pa tudi, samo tedaj je pa hodil po hišnih blagoslovih ta župnik... vsako leto je bil hišni blagoslov... vse hleve, svinjske in vse /je blagoslovil. Potem pa so bili zdravi.*

(I 56; posneli Benjamin Bezek, Ana Frlič, Iza Verdel, oktober 2000)

Na odločitev za odhod na konzultacijo k nasprotniku čarovnic (oziroma vedeževalcu, kot ga najpogosteje imenujejo na tem območju) v pripovedih ljudi o tem, da so našli zakopan ali nastavljen predmet, kot rečeno, nismo nikoli naleteli. Pač pa so, nasprotno, navodila, ki jih je vedeževalec dal pacientu v primeru drugih težav (npr. ob nerazumljivem umiranju ali dolgotrajni bolezni živali) največkrat temeljila na predpostavki o tem, da je na njegovem zemljišču zakopan predmet, ki ga ta še ni odkril. Ta navodila so v bistvu enaka postopkom, ki so jih ljudje tudi sami lahko uporabljali, kadar so našli najdene predmete – zdi se, da je bila bistvena vloga vedeževalcev predvsem v njihovi pomoči definiranja razlogov za nesrečo (tj. da gre za dejanje čarovnice) in pri identifikaciji čarovnice:

- I: Tale soseda gor pa s temi sosedi /pokaže/ si niso bile dobre. In tej so prašiči zmerom bolehal in potem je pa šla ona dol k eni vedeževalki, pa je rekla: “Kaj je to, da mi prašiči kar bolehalo, vsak cajt mi zbolijo?“ Potem je pa ona rekla: „Tam imate eno sosedo, ki je vam nekaj naredila,“ je rekla, „tam poglejte pri svinjakih, pri pragu ali pa kje, so zakopane kosti, svinjske kosti. In tiste kosti vi, ko jih boste našla, jih odkopljite in jih nesite tam na mejo k tisti ženski.“ Točno je*

povedala, ne, kje meji. In jih je nesla tja in od tistega časa so bili potem prašiči zdravi, niso bili bolni.

(143; posneli Urška Bajec, Jasmina Papić, oktober 2000)

Gre za resnična ali samo pripisana dejanja?

Glede na vse te identifikacije in obtožbe škodljivih dejanj se lahko seveda upravičeno vprašamo, ali so te obsodbe upravičene. So ljudje dejansko izvajali neke vrste magijo ali pa je šlo le za strahove in domišljijo, porojene v njihovih glavah? Že verovanje pripovedovalcev samih niha od popolne skepse do popolne prepričanosti v to, da je bil predmet namerno nastavljen s škodljivim namenom. Mnenja raziskovalcev glede "resničnosti" izvajanja dejanj, ki jih pripisujejo čarovnicam, so različna. T. Dömötör je pisala, da ljudje izvajajo magijo (podob) skrivaj, zato take podobe redko najdemo v muzejih (1982: 161). Španski antropolog Lison Tolosana ne dvomi o obstoju konkretnih dejanja škodovanja v Galiciji (1994: 276) (navedeno po de Blécourt 1999: 188). Jenkins omenja, da obstajajo na Irskem dokazi, da so bile nekatere metode tudi v resnici prakticirane (Jenkins 1991: 310, 323). Kruse pa v Nemčiji nikoli ni naletel na žensko, ki je bila obtožena čarovništva in bi ga tudi res prakticirala (1951: 195). Tudi Favret-Saadova trdi, da obtožene čarovnice v resnici niso izvajale ritualov in so bile praviloma nedolžne (Favret-Saada 1980: 125, 135, 161). Kljub nekaterim skeptičnim glasovom pripovedovalcev, da so jajca najverjetneje zanesle na njivo živali ali pa da je kokoši pač "prehitelo", pa se zdi, da dejanje namernega zakopavanja predmetov na tem območju ni bilo znano le v narativni obliki, ampak tudi dejansko prakticirano. Morda sicer v manj primerih, kot je bilo obtožb, in zagotovo večina, ki so jih identificirali vedeževalci, takega dejanja ni storila. Že samo dejstvo, da je bilo to relativno splošno znano magijsko dejanje na tem območju, je gotovo povzročilo veliko več tovrstnih obtožb oziroma sumov, kot jih je bilo upravičenih – najdeni predmeti so bili brez dvoma pogosto neupravičeno interpretirani v kontekstu obstoječe razlage, ki je bila ljudem na tem območju na voljo, kot zlonamerno dejanje.

Nihče seveda ni nikoli priznal, da je nastavljal jajce sosedu z namenom, da bi škodil njemu oziroma njegovim lastnini. Naslednji primer je eden redkih priznanj, na podlagi katerih lahko domnevamo, da zakopavanje predmetov ni bilo vedno samo pripisano namernemu škodovanju sosedov, ampak so ti, vsaj včasih, tudi zares prakticirali to vrsto magije. V naslednjem pogovoru sicer ni šlo za prvoosebno priznanje, pač pa je snaha priznala, da ji je njen pokojni tast, do katerega je imela sicer izrazito pozitiven odnos (zato tu gotovo ni šlo za neopravičeno obtožbo zaradi eventualnih slabih odnosov med njima), priznal, da je storil to dejanje. V tem primeru naj bi bilo storjeno dejanje upravičeno: kot povračilo na prvotni maleficium od drugod – jajce, ki ga je dan prej našel zakopanega na svoji njivi.

I: Je rekel tale oče: „Jaz vem, da ni bilo jajca, če sem jaz zvečer kidal in vem, da ni bilo nič, ne. Pridem pa zjutraj, pa sem našel tri žlopotke. To so gnila jajca, ne. In to je menda ena sosedka, ki ji ni ratalo ... ji niso ratali

piščanci ali kokoši, ne, in je to pač verjela: zdaj bom jaz onemu nastavila in potem, ker jaz onemu slabo želim, bo tisti, bo pač on imel nesrečo, ne.“

S: Če ona nastavi, kaj bi bila potem posledica za to hišo?

I: Slábo.

S: Kakšno?

I: Pri tej hiši naj ne bi imeli sreče z kokošmi, na primer, če je to.

S: Samo s kokošmi?

I: Ja. Ker je ona to z jajci hotela. In to je ta človek rekel: „Ja, to točno vem, katera ženska je, in jaz sem potem to njej tudi vrnil.“

S: Kako je pa vrnil?

I: Tako, da je on potem po drugi strani, da ona ni vedla.

S: Ji je tudi jajca nastavil?

I: Ja.

(I 91; posnele Tanja Bizjan, Mirjam Mencej, Tina Volarič; marec 2001)

Prav tako kot je le redko mogoče naleteti na priznanje, da je človek storil to dejanje, tudi nihče nikogar ni nikoli zalotil pri dejanju nastavljanja. V najboljšem primeru so opazili soseda, ki je šel na njihovo njivo, in so sveže zakopano jajce našli potem, ko so preiskali kraj, kjer se je ta zadrževal (prim. spredaj). Vendar pa lahko na to, da so bila jajca vsaj občasno zares namerno nastavljena, sklepamo tudi iz postopka, kaj storiti z najdenim jajcem. Po tem postopku naj bi jajce vrgli na sosedovo njivo ali na njivo tistega, za katerega so sumili, da ga je nastavil. Če že torej ni indicev, da bi nekdo storil tisto “začetno” inkriminirajoče dejanje, pa lahko glede na prakso vračanja jajc na njivo človeka, ki je osumljen, da je jajce zakopal, domnevamo nekakšno vzročno-posledično verigo: ko nekdo najde zakopano jajce, ga – v svojih očeh upravičeno – vrže na njivo soseda, osumljenega tega dejanja; ta nastavi jajce spet drugemu (istemu sosedu v primeru, da sumi njega, ali pa drugemu – tistemu pač, kogar sumi); ko najde jajce ta, ga nastavi naslednjemu sosedu itd. Zgoraj navedena pripoved tako sklepanje upravičuje.

Odnos do osumljenega

Naslednje vprašanje je, ali so bile take obtožbe osumljenemu sosedu tudi neposredno izrečene ali ne: so sosedu, ki so ga sumili takega dejanja, to povedali, se je njun medsebojni odnos zaradi tega kakorkoli spremenil? Na podlagi pripovedi lahko domnevamo, da taka obtožba soseda navadno ni bila neposredno izrečena, saj se zdi, da vsaj na zunaj tak sum ni bistveno vplival na odnos do njega. Vprašanje je, koliko je na tako previdnost vplival strah pred maščevanjem sosede¹⁴. Vsaj v

¹⁴ Marisa Rey-Henningsen v Galiciji v Španiji opaža posebno obnašanje do čarovnice: z „meigo“ (čarovnico) moraš govoriti spoštljivo; nikoli ji ne smeš nasprotovati ali ji česa odkloniti; ne smeš je prekinjati med govorjenjem; vedno jo moraš prijateljsko pozdraviti in jo spustiti naprej, da imaš lahko nadzor nad tem, kar dela (1994: 202–3).

nekaterih primerih se zdi, da taka previdnost odseva tudi hiranje verovanja "žrtve" v moč nastavljenega predmeta. V naslednjih dveh pripovedih na primer naši sogovornici poudarjata, da imata z osumljenko dober odnos, kljub njeni "napaki" ali "vražam":

I: In tisto sem jaz posumila. In dobre smo si strašno.

S: Dobre ste si?

I: Smo.

S: Kje pa živi ta ženska?

I: Ni daleč. /nasmeh/ ... ja, ja ... pa dobra, tako prijazna in vse bi dala, ne vem, to napako pa ima.

(I 9 – prim. spredaj; posnele Tanja Bizjan, Mirjam Mencej, Lidija Sova, julij 2001)

427

S: Pa veste, kdo vam je ta jajca podstavil?

I: A, smo vedeli, ja, soseda. Pa smo si bili dobri, smo se imeli vedno tako kot jaz z vami. Nikdar nismo imeli prepira ali kaj. Samo imela je ona vraže.

(I 104; Matena Bassin, Ana Frlič, Anja Kušar, marec 2001)

Strah pred javno obtožbo deloma izvira tudi iz negotovosti glede prave identitete osumljenca:

I: Vedeli smo za dosti teh, samo reči jim ne smeš, ker to delajo ponoč. Samo ponoči to delajo, nič podnevi. Kaj boš ti enim rekel: „Tole, ti si naredu.“ To ne moreš nič reči. Sumiš jih lahko enega pa drugega, pa tretjega ...

(I 56; posneli Benjamin Bezek, Ana Frlič, Iza Verdel, oktober 2000)

S: Kako si pa ugotovil, kdo je to jajce prinesel, se je dalo ugotoviti?

I: A, to pa ne moreš.

S: Ne moreš? Ni bilo načina?

I: Tisto pa ne moreš. Ne moreš reči. Ko bi ga videl, bi lahko rekel. Če ga ne vidiš, pa ne moreš.

(I 63; Maja Globočnik, Mirjam Mencej, Tjaša Pavšič, Kristina Stibilj, oktober 2000)

Vendar pa so ljudje, kljub temu da obtožba ni bila neposredno izrečena – vsaj sodeč po nekaterih primerih –, verjetno morali zelo dobro razumeti, da jih sosodje obdolžujejo čarovništva. Tipično ravnanje ljudi v teku postopka identifikacije storilca, npr. molk v situaciji, ko se razkriti krivec približa, pa najsi bo to med žganjem jajca, v primeru, ko si pride sposodit neko stvar ali pa ko pride preprosto na obisk (navadno kot prva oseba po vrnitvi žrtve od konzultacije pri vedeževalcu v primerih, ko so se obrnili nanj), je moralo biti brez dvoma jasen in razumljiv vzorec obnašanja na območju, kjer je bil ta postopek splošno poznan. Ljudje, ki so naleteli na tako ravnanje, so zagotovo morali zelo dobro

vedeti, kaj taka reakcija pomeni¹⁵. Brez dvoma jim je moralo biti v taki situaciji povsem jasno, da so v očeh soseda osumljeni za krivega. Iz nekaterih pripovedi je to bolj ali manj mogoče zaslutiti, kljub temu da so zapisane s pozicije domnevne žrtve maleficiuma, ne pa obdolženega (ali, boljše rečeno, žrtve postopka identifikacije):

S: *Kaj pa, če ste vi našli jajce? Kaj ste naredili z njim?*

I: *Ja, tu gor sem pa šla, ko sem enkrat, ko smo orali ..., ne. Smo imeli dva para konjev ... smo tu gor orali, ne, njivo. Pokle pa ... najde jajce, zoral je, pa je našel ... /nerazumljivo/ jajce, ne. Potem pa je rekel: „Pojdite vi domov.“ On je pa šel, pa je ta jajca ožgal nekje tam blizu, pa tisto jajce tudi vrže gor. Pa je rekel: „Vi pa pojdite,“ pa je tisto jajce žgal ... Tisto leto, jaz vem točno ..., jaz sam imela piščancev, vsega, ona pa ni imela ene stvari, ne enega piščanca.*

S: *Kako pa ste vedeli, kdo je to naredil, če takrat ni prišla zraven?*

I: *Ni prišla, samo gledala je ven.*

S: *Aha. /.../ A to je bila vaša soseda ?*

I: *Ja, ni je več /se nasmehne/.*

S: *Aha.*

I: *Umrla je. /.../ A bila je tako, vam povem ... žalostna potem, bilo ji je krivo, bilo ji je krivo, pritoževala se je, pa jaz sem rekla: „Jaz ne morem pomagati, ker ni imela tisto leto enega piščeta, ne, ker je to žgal.“*

(I 16; Alenka Bartulović, Mirjam Mencej, Ljupčo Risteski, Tina Volarič, julij 2000)

I: *Enkrat je mama moja pripovedovala, da so imeli pri eni hiši bolne prašiče, in to kar iz leta v leto. Potem je šla pa tista gospodinja, je šla k enemu vedeževalcu, ne, in ji je rekel, da pod tistim pragom od tiste štale bo pa našla en predmet, ne. „In tisti predmet, ko boste tisti predmet odstranila, bo prišla ena ženska k vam ..., ali moški, zdaj ne vem ... V glavnem: Ena oseba bo prišla k vam in ne smete vi s tisto osebo spregovoriti.“ In pravi: „Če boste vi s tisto osebo spregovorila ...,“ zdaj se ne spomnim, ali z moškim ali z žensko ..., „vam ne bo to nič koristilo.“ Pravi: „Če pa vi s tem ne boste spregovorili, bo pa to.“ In je bilo res. In točno vem, da je prišla ena z vasi, ena ženska k njim in se je tako pogovarjala in pogovarjala in pogovarjala in ta gospodinja ni hotela nič slišati in kar stran je šla. In je bila zelo užaljena, ker je pokl tudi ona morala oditi brez uspeha, ne. In je pokl, od tistega cajta, je bilo pa vse v redu, so bili pa prašiči kar naprej zdravi, ne. Kot da je neki bilo podtaknjeno, ne.*

(I 72; Ksenija Batič, Marija Jemec, Petra Misja, oktober 2000)

¹⁵ J. Favret-Saada opisuje primere, ko je ljudi, ki so na podlagi obnašanja sosedov in prihoda nasprotnika čarovnic (o katerega moči so verjetno veliko slišali že prej) skleпали, da jih obtožujejo čarovništva in da so tarča magičnega rituala nasprotnika čarovnic, zgrabila panika, katere posledica je bil lahko propad kmetije, izselitev iz vasi in celo smrt (Favret-Saada 1980: 85–91, 161 idr.).

Na odkrito sovražnost v obliki zasmehovanja, žaljenja ali celo fizičnega obračunavanja z osumljenim storilcem nismo v takih primerih nikoli naleteli. Redki taki primeri groženj so se nanašali izrazito le na ženske, ki so imele status vaške čarovnice, verjetno zaradi dovoljšnje podpore skupnosti za tako ravnanje.

Koncept v ozadju obtožb

Na koncu se lahko še vprašamo, kaj pravzaprav leži v ozadju obtožb škodljivih dejanj na tem območju, najsi jih imajo za čarovniška dejanja ali pa le za dejanja zlonamernih sosedov. Značajske lastnosti, ki so jih ljudje na obravnavanem območju najpogosteje pripisovali sosedom, osumljenim, da so nastavili ali zakopali predmet, ki naj bi pri njih povzročil nesrečo, so bile najpogosteje – kot je razvidno iz spredaj navedenih pripovedi – zavist, nevoščljivost, hudobija. To pravzaprav ni presenetljivo. Iz etnoloških in antropoloških raziskav se vedno znova pokaže, da je prav zavist oziroma nevoščljivost tista značajska lastnost, ki ji ljudje pripisujejo najbolj destruktivno moč in jo navadno povezujejo s čarovništvom (Mathissen 1993: 20; Schiffman 1987: 160; Pina-Cabral 1986: 175–180 in dalje; Henningsen 1982: 132; Alver Bente, Selberg 1987: 28 in dalje; Rey-Henningsen 1994: 205; Jenkins 1991: 323). A kot poudarja Pina-Cabral, zavist ni zgolj emocija. Za vaščane iz Alto Minho (severna Portugalska), kjer je sam opravljal terensko raziskavo, je koncept zavisti širši, je eden od središčnih konceptov kmetovega pogleda na svet: zavist je za tamkajšnjega domačina princip zla, sila, ki je ni mogoče nadzorovati in je napovedati. V nasprotju z zavistjo kot emocijo ne obstaja samo znotraj osebe, ki jo izkusi, ampak bolj kot odnos med osebo, ki jo generira, in osebo, ki trpi zaradi njenih učinkov (Pina-Cabral 1986: 176). Moč zavisti je uničujoča: povzroči lahko bolezen, smrt (Alver Bente 1989: 114) in je glavni razlog za nesrečo: če se pojavi nesreča, mora nujno obstajati tudi zavist, je logika kmetov, ki je ni mogoče omajati (Pina-Cabral 1986: 177). Tudi Schiffmannova v svoji raziskavi čarovništva na Poljskem opozarja, da se po verovanju tamkajšnjih prebivalcev močni negativni občutki, kot so jeza, sovraštvo, zavist, materializirajo v obliki škode, če niso nadzorovani (Schiffmann 1987: 161). Zavist sosedov je bila uničujoča sila, strup, in so jo drugi prebivalci vasi, zaselka navadno obsojali: v Alto Minho je zato v navadi skupna večerna molitev, namenjena „sovražniku poleg vrat“, tj. zavisti sosedov (Pina-Cabral 1986: 176). Henningsen celo meni, da so stare pozdravne formule pravzaprav način ljudi, kako prepričati sosede, da jim je tako čustvo zavisti neznano (Henningsen 1982: 132).

Koncept zavisti so v dosedanjih raziskavah, vsaj v tistih, v katerih so se avtorji ukvarjali tudi s kognitivnim sistemom v ozadju obtožb, povezovali predvsem z dvema konceptoma: s konceptom sreče in konceptom omejenih resursov (limited good). Schiffmannova omenja v svojem članku o čarovništvu na Poljskem, da je za poljskega kmeta koncept sreče bistven; ta pojasnjuje mnoge konflikte v skupnosti

(1987: 161). Ta koncept sreče je prvi pojasnil finski raziskovalec Lauri Honko v svoji raziskavi Geisterglaube in Ingermanland (1962: 119)¹⁶, in sicer piše takole:

430 „Lovec, ribič, živinorejec so vsi zavistni na soljudi, ki stremijo k enakim ciljem. Ljudska vrednota, »sreča«, je vedno močno egocentrična: gre za »mojo živinsko srečo«, »mojo ribiško srečo« ... in posredno tudi za našo, tj. srečo neke skupine (družine). Sreča, ki pripada sosеду, rivalu, je, nasprotno, z našega stališča nekaj negativnega. Vlada, kot se zdi, logika: minus, manko, škoda drugega je moja sreča, če gre nekemu slabo pri živini, gre meni bolje. Če je po drugi strani npr. donos moje krave slab, se bo vzbudil sum, da si je sosed prilastil večji del skupne sreče, kot mu pripada. Gre seveda za neobjektivno oceno: celo če ima moja krava boljši donos kot kdajkoli, je situacijo še vedno nemogoče prenašati, če izplen soseda ostaja večji. Tu je vidna socialna zgradba vrednote: primerjalna podlaga je sreča drugih, in zato je zavist konstanten pojav, ki je ob nesreči, smoli še poudarjen. To situacijo bodo poskušali na vsak način izboljšati, celo tako, da ukradejo srečo sosеду ...« (Honko 1962: 119–120).

Koncept sreče, ki ga je razvil Honko, je pravzaprav zelo podoben konceptu omejenih zalog („limited good“), ki ga je koncipiral ameriški antropolog Foster, vendar se zdi, da se je v etnološko-antropološki literaturi drugi koncept bolj uveljavil. Alver Bentejeva in Selbergova (1987: 28–9), Mathisen (1993: 19–20) in pravzaprav mimogrede tudi že George Foster sam so čarovništvo povezovali s konceptom omejenih resursov, kognitivnim modelom, tipičnim za ljudi, ki živijo v zaprtih vaških skupnostih. Pod tem pojmom Foster pojmuje različne vrste kmetovega obnašanja, katerih vzorec kaže na to, da kmetje razumejo svoj socialni, ekonomski, naravni univerzum kot tak, v katerem vse zaželeno stvari (zemlja, bogastvo, zdravje, prijateljstvo, ljubezen, moškost in čast, spoštovanje in status, moč in vpliv ...) obstajajo v omejenih količinah. Pri tem jih je vedno premalo, poleg tega pa ne obstaja način, s katerim bi lahko povečali razpoložljive zaloge. V takih okvirih zaprtega sistema, v katerem je količina „dobrega“ omejena in je ni mogoče povečati, je jasno, da lahko posameznik izboljša svojo pozicijo samo na račun drugih. Zato je vsako izboljšanje pozicije nekoga razumljeno kot grožnja celotni skupnosti: nekdo ob tem izgublja, pa naj to opazi ali pa ne (Foster 1965)¹⁷. Koncept omejenih resursov postane relevanten zlasti tedaj, ko je distribucija le-teh najbolj iz ravnotežja: omejeno „dobro“, zavist in urok so med seboj povezani (Alver Bente, Selberg 1987: 28). Zato so, kot je znano iz literature, pogosto obtoženi čarovništva najbogatejši (ki hočejo imeti vse zase, niso darežljivi) in najrevnejši (ki hočejo imeti to, kar pripada bogatim) člani družbe (Alver Bente, Selberg 1987: 28; Mathisen 1993: 20; Pina-Cabral 1986: 176 idr.).

¹⁶ Schiffmannova sicer ne navaja, na koga se sklicuje, oz. ne definira koncepta sreče, vendar je najverjetneje koncept prevzela od Honkoja.

¹⁷ Foster je v identificiranju tega kognitivnega koncepta razumel kmečko skupnost kot zaprt sistem. Kot pravi, kmet v glavnem vidi svojo eksistenco determinirano in omejeno z naravnimi in socialnimi resursi svoje vasi in njene neposredne okolice (Foster 1965: 296) – pri tem ne upošteva vpliva tujih trgov.

A na območju, ki smo ga raziskovali, kjer bogatejših in revnejših praktično ni, saj so revni tako rekoč vsi, je podatkov o obtoženih bogatejših ali revnejših članih skupnosti (predvsem beračev) komaj za vzorec. Nevarnost preti predvsem od sosedu, sovaščanu – so-reveža. Na magičen način, pa naj bo to s pomočjo nastavljenega predmeta, zlega pogleda, zlonamernega hvaljenja, zlega daru, dotika ali pa s pomočjo bolj elaboriranih čarovniških dejanj, kot so kraja mleka po vrvi, s pomočjo krastače ipd., lahko po prepričanju ljudi zavistni sosed razdelitev zalog oblikuje po svoje. Tako menijo, da bo v primeru, če bo sosedovo polje slabo uspevalo, če mu bodo crkavali prašiči in če bo njegovim kravam usahnilo mleko, toliko več možnosti, da bo njegove lastno polje rodilo bolje, da se bodo njegovi prašiči debelili in rasli, njegove krave pa dajale več mleka. Kot je odgovoril naš sogovornik na vprašanje, zakaj nekateri zakopljejo predmete na njive drugih in delajo še druga podobna zlonamerna dejanja:

431

Zato, ker so hudobni ljudje. Faušni. Ker to delajo, na tem področju, da bi samo oni imeli, drugim pa škoduje. Drugim pa da škoduje. (I 56 – prim. spredaj)

Tak kognitivni koncept skupnosti in v okviru le-tega strah posameznika, da je ali bi lahko bil žrtev takega ali drugačnega dejanja, s katerim bi si kdo drug prilastil njegov delež „zalog“, se zdi bistven za tovrstne obtožbe čarovništva oz. razumevanje določenih dejanj ali „sledov“ takih dejanj (npr. najdeno zakopano jajce ali kost) kot škodljivih in zlonamernih. Vrste dejanj oziroma njihovi sledovi, ki so jih ljudje v okviru tega verovanjskega sistema interpretirali za škodljive, so sicer lahko lokalno specifični (čeprav večinoma niso omejeni le na to območje, ampak jih skoraj vedno najdemo tudi na enem ali drugem koncu Evrope), strah in kognitivni sistem v ozadju teh obtožb pa se zdita, vsaj v evropskem okviru, splošno razširjena.

LITERATURA*

- ALVER BENTE, Gullveig (1989): Concepts of the Soul in Norwegian Tradition. V: *Nordic Folklore, Recent Studies* (eds. Reimund Kvideland, Henning K. Sehmsdorf, in collaboration with Elizabeth Simpson), Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 110–127.
- ALVER BENTE, Gullveig, SELBERG Torunn (1987): Folk medicine as part of a larger concept complex. *Arv* 43, 21–44.
- BEDNARIK, Rudolf (1969): Systémy pochovávaní na Slovensku, *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského XX (IX)*, Bratislava, 73–77.
- BLÉCOURT, Willem de (1999): The Witch, her Victim, the Unwitcher and the Researcher: The Continued Existence of Traditional Witchcraft. V: Bengt Ankarloo, Stuart Clark, *Witchcraft and Magic in Europe: The Twentieth Century*, The Athlone History of Witchcraft and Magic in Europe Vol. 6, 141–219, London: The Athlone Press.
- DEVLIN, Judith (1987): *The Superstitious Mind, French Peasants and the Supernatural in the Nineteenth Century*, New Haven and London: Yale University Press.
- FAVRETSAAIDA, Jeanne (1980): *Deadly Words, Witchcraft in the Bocage*, Cambridge: Cambridge University Press.

*Literaturo, potrebno za nastanek tega članka, sem zbrala v času študijskega bivanja na Inštitutu Enzyklopädie des Märchens v Göttingenu, ki mi ga je s podelitvijo Humboldtove štipendije omogočila ustanova Aleksander von Humboldt Stiftung.

- FOSTER, George M. (1965): Peasant society and the image of limited good, *American Anthropologist* 67, No. 2, 293–315.
- HENNINGSEN, Gustav (1982): Witchcraft in Denmark, *Folklore* 93:ii, 131–137.
- HONKO, Lauri (1962): *Geisterglaube in Ingermanland*, Helsinki: FFC 185.
- JENKINS, Richard P. (1991): Witches and Fairies: Supernatural Aggression and Deviance Among the Irish Peasantry. V. Narváez Peter (ed.), *The Good People, New Fairylore Essays*, New York & London: Garland Publishing Inc., 302–335.
- KRUSE, Johann (1951): *Hexen unter uns? Magie und Zauberglauben in unserer Zeit*, Hamburg: Verlag Hamburgische Bücherei.
- LARNER, Christina (1984): *Witchcraft and Religion, The Politics of Popular Belief* (edited and foreword by Alan Macfarlane), Oxford, New York: Basil Blackwell.
- MACFARLANE, Alan (1970): *Witchcraft in Tudor and Stuart England, A regional and comparative study*, London: Routledge & Kegan Paul.
- MATHISEN, Stein R. (1993): North Norwegian Folk Legends about the Secret Knowledge of the Magic Experts, *Arv* 49, 19–27.
- PINA-CABRAL de, João (1986): *Sons of Adam, Daughters of Eve, The Peasant Worldview of Alto Minho*, Oxford: Clarendon Press.
- PÓCS, Éva (1999): *Between the Living and the Dead, A Perspective on Witches and Seers in the Early Modern Age*, Budapest: Ceupress.
- REY-HENNINGSEN, Marisa (1994): *The World of the Ploughwoman, Folklore and Reality in Matriarchal Northwest Spain*, Helsinki: FFC 254.
- REY-HENNINGSEN, Marisa (1996): *The Tales of the Ploughwoman*, Appendix to FFC 254, Helsinki: FFC 259.
- SCHIFFMANN, Aldona Christina (1987): The witch and crime: The persecution of witches in twentieth-century Poland, *Arv* 43, 147–165.
- SCHÖCK, Inge (1978): *Hexenglaube in der Gegenwart, Empirische Untersuchungen in Südwestdeutschland*, Tübingen: Tübingen Vereinigung für Volkskunde.
- SIMPSON, Jacqueline (1996): Witches and Witchbusters, *Folklore* 107, 5–18.
- TOKAREV, S. A. (1957): *Religioznye verovanija vostočnoslavjanskih narodov xix načala xx veka*, Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

BESEDA O AVTORICI

Mirjam Mencej, dr., docentka za področji folkloristike in primerjalne mitologije na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Področja njenega raziskovanja so verovanja, slovstvena folklor, tradicijski rituali, primerjalna slovanska mitologija, čarovništvo, nižja mitologija. Izdala je knjigi *Voda v predstavah starih Slovanov o posmrtnem življenju in šegah ob smrti* (1997) in *Gospodar volkov v slovanski mitologiji* (2001). Doma in v tujini je objavila več člankov o slovanski mitologiji, ritualih in verovanjih.

ABOUT THE AUTHOR

Mirjam Mencej, Ph. D., is an assistant professor of folkloristics and comparative mythology at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Arts in Ljubljana. Her research fields are beliefs, literary folklore, traditional rituals, comparative Slavic mythology, witchcraft, lower mythology. She has published *Voda v predstavah starih Slovanov o posmrtnem življenju in šegah ob smrti* (Water in the notions of ancient Slavs about after-life and in funeral rites) (1997) and *Gospodar volkov v slovanski mitologiji* (The Master of the Wolves in Slavic Folklore) (2001). She has also published several articles on Slavic mythology, rituals and beliefs in Slovenia and abroad.

SUMMARY

BURYING OBJECTS

Magical acts in the rural environment of Eastern Slovenia

The article describes the magic technique that is supposedly used by people in the eastern areas of Slovenia in order to harm a neighbour, his family, crops or livestock. It is based on material which the author collected together with students of the Department of Ethnology and Cultural Anthropology in this area in the 2000–2002 period. The magic consists of burying objects on a neighbour's land or in his buildings. Objects suitably for this purpose may be very different, but most often eggs and bones are said to be used. The author first addresses the question whether such acts belong to the concept of witchcraft or not (the interviewees often excluded it from the context of witchcraft). Accusations of this type are usually made of envious neighbours, and the typical accused (by the author's classification) is the so-called "neighbourhood witch", while the reason for her acts are usually interpreted as envy or jealousy. The article further addresses the attitude of the interviewees to discussing the practice, describes the types of damage thought (by the interviewees) to be caused by such objects, and the options to act people have when they find such objects (one of the methods is supposed not only to annihilate the evil power, but also to identify the presumed witch and punish her). The article then touches the dilemma whether these acts are really performed or only attributed to people, and it establishes the attitude of neighbours to those suspected of burying objects in order to harm a neighbour. The article concludes by linking this magic practice to the concept of envy which is associated with the cognitive system "limited good".